

УДК 340. 1 – 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.3>

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
В КОНСТИТУЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
І ДАЛЕКОСХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (ЗЕЛЕНИЙ КЛИН)
ТА ІНШИХ ДОКУМЕНТАХ**

Григорчук М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
<https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>
e-mail: miroslavg@ukr.net*

Дігтяр Р.В.,

*аспірант,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-8000-2548>
e-mail: d1r1v000@gmail.com*

Григорчук М.В., Дігтяр Р.В. Порівняльно-правовий аналіз окремих аспектів державотворення в конституціях Української Народної Республіки і Далекосхідної Української Республіки (Зелений Клин) та інших документах.

Події одинадцяти останніх місяців вивели на перші позиції проблеми, пов'язані з утвердженням української державності. Причиною тому стало повномасштабне вторгнення росії на територію суверенної України 24 лютого 2022 року. Саме таке безпрецедентне порушення міжнародного права стало додатковим стимулом для поглибленого вивчення процесів українського державотворення не лише в Україні, а й поза її межами, насамперед на територіях російської федерації.

Проведений авторами історико-правовий аналіз історичних і правових документів, архівних фондів довів, що українство відзначалося прагнення до самостійності і незалежності в будь-якій частині світу. Це відбувалося не дивлячись на те, що етнічні українці були примусово виселені з рідної землі і фактично мали реальні перспективи асимілюватися між корінними народами, на землі яких їх депортували.

У цій статті автори здійснюють історико-правове дослідження окремих етапів українського державотворення на Далекому Сході в період 1917–1922 років. Говоримо про Далекосхідну Українську Республіку (Зелений Клин), справжню самостійну Українську державу, яка існувала де-факто у зазначений часовий період. Це було державне утворення, яким було розроблено і

прийнято Основний Закон (Конституція національно-культурної автономії українства на Далекому Сході) (на Другій сесії Української Далекосхідної Крайової Ради 30 травня 1919 року).

Застосовуючи метод компаративізму, автори здійснили порівняльний аналіз даної Конституції і Конституції Української Народної Республіки. Дослідження вказаних історико-правових документів показало тісну співпрацю і національні зв'язки між материковою Україною і Далекосхідною українською республікою (Зеленим Клином). У статті наведені конкретні приклади однакового розуміння і трактування керівниками Зеленого Клину і Української Народної Республіки ключових положень державотворення, запровадження і використання подібних правових механізмів для утвердження суверенітету і національної самобутності.

Ключові слова: конституція, Далекосхідна Українська Республіка (Зелений Клин), Українська Народна Республіка, Центральна Рада, Крайова Рада.

Hryhorchuk M.V., Dyhtyar R.V., Comparative legal analysis of certain aspects of state formation in the constitutions of the Ukrainian People's Republic and the Far Eastern Ukrainian Republic (Green Wedge) and other documents.

The events of the last eleven months brought to the fore the problems related to the establishment of Ukrainian statehood. The reason for this was the full-scale invasion of Russia on the territory of sovereign Ukraine on February 24, 2022. This unprecedented violation of international

law became an additional incentive for an in-depth study of the processes of Ukrainian state formation not only in Ukraine, but also outside its borders, primarily in the territories of the Russian Federation.

The authors' historical and legal analysis of historical and legal documents and archival funds proved that Ukrainians were marked by a desire for self-reliance and independence in any part of the world. This happened despite the fact that ethnic Ukrainians were forcibly evicted from their native land and actually had real prospects of assimilating among the indigenous peoples to whose land they were deported.

In this article, the authors carry out a historical and legal study of individual stages of Ukrainian state formation in the Far East in the period 1917-1922. We are talking about the Far Eastern Ukrainian Republic (Green Wedge), a true independent Ukrainian state that existed de facto in the specified time period. It was a state entity that developed and adopted the Basic Law (Constitution of the National and Cultural Autonomy of Ukrainians in the Far East» (at the Second Session of the Ukrainian Far Eastern Regional Council on May 30, 1919).

Applying the method of comparativism, the authors performed a comparative analysis of this Constitution and the Constitution of the Ukrainian People's Republic. The study of the specified historical and legal documents showed close cooperation and national ties between mainland Ukraine and the Far Eastern Ukrainian Republic (Green Wedge). The article provides specific examples of the same understanding and interpretation by the leaders of the Green Wedge and the Ukrainian People's Republic of the key provisions of state formation, the introduction and use of similar legal mechanisms to assert sovereignty and national identity.

Key words: constitution, Far Eastern Ukrainian Republic (Green Wedge), Ukrainian People's Republic, Central Rada, Kraiova Rada.

Постановка проблеми. Процеси державотворення, визначення механізмів та інституцій, які були задіяні у процесі становлення української державності, діяльність органів влади, що виникли та існували як на території сучасної України, так і в інших куточках тогочасної російської імперії в період 20-х років ХХ ст., викликали і викликають значний інтерес серед науковців у сфері права та істориків.

Проте, історичний, правовий і документальний спадок, яким представлено означений період, залишаються мало дослідженими. Багато історичних фактів і офіційних документів органів управління, створених цими державними утвореннями, не піддавалися фаховому науко-

во-правовому аналізу, що негативно впливає на стан сучасного процесу з прийняття рішень щодо утвердження конституційних принципів державотворення.

Поза увагою залишаються фундаментальні державотворчі документи, в яких закладалися першооснови української державності в перші роки після повалення царизму та колонізації російською імперією усіх територій під гаслами комуністичної ідеології. Історія розклала все на свої місця, проте шовіністсько-імперські амбіції тогочасних керманичів радянської держави чітко проглядалися в їх загарбницько-вбивчих діях, що в подальшому переросли у тотальний геноцид українського народу.

Науковими дослідженнями не здобуто беззаперечних доказів потужних державницьких проявів з боку українського народу як на самій Україні, так і за її межами. Відсутні концептуальні дослідження на теми правового і політичного впливу державотворчих процесів, які відбувалися в Україні, на стан то розвиток українського державотворення на інших територіях колишньої російської імперії, зокрема на Далекому Сході.

Формування мети статті У даній статті зроблено спробу здійснити поглиблене вивчення процесів та етапів українського державотворення, взаємодії між державними органами влади на Далекому Сході (Зелений Клин), та їх вплив на український національний визвольний рух в ті часи на вказаних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена тематика була предметом наукового інтересу представників історичної і правової науки, серед яких О.Л. Копиленко, Р. Васковський, П. Гай-Нижник, В. Заруба, Е.М. Страшко, П.П. Овдієнко, В.А. Черномаз, О.Д. Бойко, М.Л. Копиленко, А.А. Попок, П.О. Христюк, Соколов П. та ін.

Виклад основного матеріалу.

Конституцією України, зокрема в Преамбулі, зазначено: «Українське державотворення відбувається з урахуванням досвіду попередніх історичних періодів та спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення...» [1].

Саме тому ми звертаємося до вивчення безцінного надбання і досвіду українського державного будівництва, яке відбувалося в різні епохи на віддалених від України територіях. Зосереджуючись на рамкових обмеженнях обраного предмету дослідження, маємо на меті проаналізувати правову основу утворення і діяльності осередків національно-українського державотворення поза межами формально визначених територій України.

Здійснене колективом авторів дослідження показало, що на початку 20-х років ХХ ст. для України і українського народу випали важкі випробування. Науково-правовий аналіз літературних і наукових джерел засвідчив, що, не дивлячись на об'єктивні труднощі, зумовлені примусовим переселенням на території Далекого Сходу і Сибіру, українці намагалися не втратити національну ідентичність, підтримували культурні надбання та постійно проявляли бажання самостійно визначати свою долю у незалежній державі. За таких умов, зокрема після жовтневого перевороту 1917 року, етнічні українці Далекого Сходу розпочали активну боротьбу за самовизначення, в результаті чого було утворено Українську Народну Республіку (УНР) та Далекосхідну Українську Республіку (Зелений Клин).

Аналітико-правове дослідження історичних документів і наукових матеріалів того періоду обґрунтувало висновок про те, що державно-будівнича діяльність етнічних українців на Далекому Сході намагалася слідувати за процесами державотворення, які відбувалися на материковій Україні. Більше того, прийнятими рішеннями новоутвореними далекосхідними Українськими державами усіяко підтримувалися демократичні перетворення, які на той час відбувалися в м. Києві та інших містах України.

Зробивши порівняльний аналіз основних законів (конституцій) вказаних далекосхідних українських національних державних утворень, можна впевнено сказати, що основою для конституції Зеленого Клину була більш рання редакція конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР).

До такого висновку доходимо в результаті порівняльного аналізу окремих частин наведених документів. Зокрема, ознаки подібності проявляються при формуванні базових елементів для здійснення управління та захисту інтересів держави. Так, параграфом першим п. 5 Конституції УНР закріплені принципи народовладдя, а саме: «Не порушуючи єдиної своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючись принципу децентралізації». Аналогічний принцип зазначено в параграфі 9 Конституції Зеленого Клину [2].

Майже ідентичними є положення про обрання депутатів (на термін три роки) (параграф 4 п. 31 Конституції УНР та параграф 12 конституції Зеленого Клину), подібний порядок встановлений для проведення сесій (не рідше двох разів на рік) [3].

В обох документах тотожними інструментами закріплено права на обрання органів самоуправління та визначено права громадян

бути обраними до таких органів. Видається, що конституція Зеленого Клину являється більше базовим документом з коротким змістом в порівнянні з конституцією УНР, де задекларовано класичний розподіл влади та її складову, широко виписані права громадян та розроблено інструменти їх захисту. Передбачено правове регулювання діяльності структурних утворень влади на місцевому рівні.

Таким чином можна впевнено сказати, що у випадку подальшої життєдіяльності досліджуваних державних утворень дані конституції стали б правочинною основою для підготовки та ухвалення необхідних законодавчих актів, що визначають систему адміністративно-територіального устрою держави та регулюють її сфери.

Значний вплив конституції УНР на становлення і формування керівних органів новостворених українських держав Далекого Сходу відзначається в підходах, застосованих законотворцями конституції Зеленого Клину. Так, параграфом 7 регламентовано функції Крайової Ради, яка набула форми законодавчого органу, що нагадував Українську Центральну Раду. Депутати Зеленого Клину визначились у тому, що «вищим автономним органом для українців Далекого Сходу являється Крайова Рада: Українська Крайова рада на Далекому Сході являється найвищим виборчим органом самоуправління українського населення з усіх питань національно – суспільного життя, а саме – законодавчого, керівного та роз'яснювального характеру» [4].

Згідно з параграфом вісім Крайова Рада об'єднувала всі окружні ради на Далекому Сході, професійні союзи, економічні, культурно-просвітницькі та інші суспільні об'єднання, та керує їх життям [5].

Дев'ятим параграфом закладено принцип повного народовладдя (демократії), яке мало базуватись на праві народу на самовизначення.

Велику увагу творцями конституції Зеленого Клину приділялось економічному сегменту суспільного життя. Даним документом передбачалося, що матеріальну основу життєдіяльності Зеленого Клину становили кошти, зібрані з місцевих органів самоврядування згідно кошторису, наданого Крайовою Радою (параграф десять).

В параграфі 11 визначено склад Крайової Ради, згідно з яким: «Рада складається з представників, обраних населенням у виборчих округах з дотриманням принципів демократії, забезпеченням представництва від усіх округів при пропорції: на 1000 виборців - один представник» [6].

Зазначеним документом також передбачалися тимчасові положення щодо представників

вищого органу державного управління. Так, параграфом 12 визначено часовий період, на який обираються представники до Крайової Ради. Депутати погодили трирічний термін зайняття посад у Крайовій Раді.

Цікавим фактом і одночасно механізмом впливу являється і те, що члени Крайової Ради несуть відповідальність за свою діяльність перед організаціями, які їх направили. Вони отримали право вимагати переобрання тих представників народу, котрі не виконували покладених на них завдань. Такі рішення могли прийматися перед кожною сесією Крайової Ради (параграф 13).

Конституційно було закріплені й інші важливі механізми забезпечення повноцінного існування Зеленого Клину, а саме: час зібрання Крайової Ради (два рази на рік), обрання керівництва Ради та оновлення при необхідності її складу, розподіл функцій щодо затвердження і розподілу доходів і видатків Секретаріату, визначення джерел надходження та їх отримання народним фондом Далекосходу (Параграфи 14, 15, 16, 17).

Повноваження Крайової Ради полягали в здійсненні нагляду та керівництво діяльністю Окружних Рад та крайових українських організацій. У цій сфері на Раду покладалося завдання щодо опіки та управління поширенням національної ідеології та виховання національної політичної свідомості.

Функції центрального виконавчого органу покладалися на Секретаріат Крайової Ради, який мав вести точні підрахунки (реєстрацію) всього українського населення краю та організацій, встановлювати ділові зв'язки з усіма установами (параграф 19).

Секретаріат складався з 6-7 членів та 3-х кандидатів, які були відповідальні за свою діяльність перед Крайовою Радою. У разі оголошення їм недовіри, вони складали свої повноваження з передачею всіх справ новообраному органу (параграф 21).

Інші параграфи містили відомості стосовно місця знаходження Секретаріату, його діяльності, та фінансування (параграфи 22,23,24). В останньому, 25 параграфі, було зазначено, що «вищою владою засновницького і санкційного характеру в краї за всіма справами українського життя є українські далекосхідні з'їзди, які скликаються Секретаріатом за постановою Крайової Ради або на вимогу 3-х Окружних Рад Далекосходу в місці та в час, встановлений Крайовою Радою» [7].

Принципи діяльності Крайової Ради мали ґрунтуватися на постановах українських Далекосхідних Крайових З'їздів. Разом з тим, необхідно вказати, що постанови мали прийматися відповідно до положень конституції Зеленого

Клину і не суперечити іншим державним актам уряду (Секретаріату Ради). Покладалася вимога щодо їх відповідності постановам законодавчих органів Сибіру та України (параграф 20).

Соколов П., оцінюючи історичну роль і значення Конституції Зеленого Клину, зазначає, що «ключовою подією в українському державотворенні на Далекому сході слід вважати прийняття «Конституції національно-культурної автономії українства на Далекому Сході» (була прийнята на Другій сесії Української Далекосхідної Крайової Ради 30 травня 1919 року). Від цієї події можна рахувати обрання курсу на самостійність. Бо раніше українці Зеленого Клину більше схилились до визнання себе колонією УНР. ...Серед видатних фігур Української Далекосхідної Республіки слід зазначити Юрія Глушко-Мову – Голову Українського Крайового секретаріату (уряду) та Бориса Хрешатицького – отамана Далекосхідного Українського війська» [8].

Важливо зазначити, що українці Далекосходу намагалися надати посильну політичну допомогу і підтримку українській владі. Підтвердженням цьому, окрім іншого, є Постанова загальних зборів українців Харбіну (від 19 березня 1917 р.), в якій зазначено: «Обговоривши положення на Україні, збори прийняли такого роду побажання-постанову: оскільки Україна займає весь південь Росії і має 30 млн. населення, вона має право бути самостійною в формі демократичної республіки» (автор. переклад з рос.) [9, с. 92,93].

Аналітико-правовий аналіз Постанови № 1 Українського Далекосхідного з'їзду (11-14 червня 1917 р) показав всебічну підтримку і повне погодження з вимогами Української Центральної Ради, яку з'їзд вважає легітимним тимчасовим Урядом України з наданням їй повної автономії зі створенням свого парламенту та армії. В даному документі також виписувались виборчі права: вибори пропонувалося проводити на основі пропорційної системи, ставилась вимога негайно створити міністерство у справах України.

Крім цього, на порядок денний було винесено багато інших важливих питань політично-суспільного життя, як, наприклад, щодо визнання національно-територіальної автономії України у федерації російської держави.

На думку учасників з'їзду необхідно створити «Національний Фонд» усієї України, який передається Українській Центральній Раді. На Далекому Сході мав бути створений ще один фонд (Залізний фонд), з якого кошти скеровувались би на розвиток і підтримку українців Далекосходу. Вказаним документом було напрацьовано механізм зі збирання таких коштів для потреб автономії.

Підсумковим документом з'їзду можна важити телеграму до Центральної Ради, в якій делегати просять «не забувати національні інтереси Українців Далеккого Сходу, яких тут не менше 70 відсотків, взяти їх під свій захист та забезпечити їм повну автономію в усіх сферах: культурно-просвітницькій, політичній, національно-територіальній і економічному житті на принципах самоуправління» [10].

Іншим проаналізованим авторами статті документом є Постанова Манчжурської Української Окружної ради (прийнята в листопаді 1917 р.), якою закріплювалось повне підпорядкування Українській Центральній Раді та її Генеральному Секретаріату в Києві як українських військових, так і цивільних громадян (автор. переклад з рос.) [11, с. 125].

Висновки. Проведене дослідження показало, що спрямованість демократичних перетворень, які були започатковані тодішніми керівниками Української Центральної Ради і активними громадянами, була не тільки підтримана українцями- мешканцями віддалених територій у складі Росії, а й набула на Далекому Сході значного поширення. Це своєю чергою сприяло підняттю націонал-патріотичних настроїв серед вихідців з України і набуло прояву в результативних діях на напрямках визнання української мови як офіційного джерела законотворення у діяльності УНР та Далекосхідної Української Республіки (Зеленого Клину).

Отже, порівняльний аналіз положень конституцій Зеленого Клину, Української Центральної Ради та інших, виданих цими державними утвореннями документів, дає розуміння, що за структурою та закладеними механізмами державотворення вони багато в чому подібні. В їх змісті виписано повноцінну систему органів національного самоуправління, проведено роз-

поділ органів влади та управління, закладено механізми державного регулювання та контролю за діяльністю первинних ланок функціонування Республіки, а також розроблено джерела фінансування незалежної держави та забезпечення обороноздатності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. Київ. Філософська і соціологічна думка., 1992. Конституція УНР.
3. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.: в 4 т. Прага. 1924. Ч. 2. С. 1274-180.
4. ЦДАВОВУ. Ф. 3696. Оп. 2. Д. 381. Л. 219об.-229. параграф 7.
5. ЦДАВОВУ. Ф. 3696. Оп. 2. Д. 381. Л. 219об.-229. параграф 8
6. ЦДАВОВУ. Ф. 3696. Оп. 2. Д. 381. Л. 219об.-229. параграф 11
7. ЦДАВОВУ. Ф. 3696. Оп. 2. Д. 381. Л. 219об.-229. параграф 25
8. Соколов П. Далекосхідна Україна?! URL: <https://postup.org.ua/novyny-i-publikatsii/353-dalekoshidna-ukraina>.
9. Довганюк-Довгань А. К. Манчжурська Українська Окружна Рада. Далекий Схід. Харбін. 1938 № 6. С. 92-93.
10. ЦДАВОВУ. Ф. 3696. Оп. 2. Д. 381. Л. 213-214.
11. Довганюк-Довгань А. К. Манчжурська Українська Окружна Рада // Далекий Схід. 1938. № 8. С. 125.